

Wojna **po wojnie**

Grzegorz **Motyka** Rafał **Wnuk**
Tomasz **Stryjek** Adam F. **Baran**

Wojna **po wojnie**

**Antysowieckie podziemie w Europie Środkowo-Wschodniej
w latach 1944–1953**

Gdańsk – Warszawa 2012

Wydawnictwo Naukowe Scholar

Instytut Studiów Politycznych PAN

Muzeum II Wojny Światowej

Redakcja: Beata Bińko

Korekta: Anna Kaniewska

Projekt okładki i stron tytułowych: Magdalena Błażków KreacjaPro

Na okładce wykorzystano zdjęcie ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego w Warszawie przedstawiające oddział partyzantów Okręgu Nowogródek Armii Krajowej w 1944 r.

Opracowanie map: Rafał Wnuk i Paweł Cebryk

Copyright © 2012 by Muzeum II Wojny Światowej, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk and the Authors

Publikacja książki dofinansowana przez Muzeum II Wojny Światowej

ISBN 978-83-7383-580-1

ISBN 978-83-63029-06-7

ISBN 978-83-60580-90-5

Wydawnictwo Naukowe Scholar Spółka z o.o.
ul. Krakowskie Przedmieście 62, 00-322 Warszawa
tel./fax 22 828 93 91, 22 826 59 21, 22 828 95 63
dział handlowy: jak wyżej w. 105, 108
e-mail: info@scholar.com.pl; scholar@neostrada.pl
www.scholar.com.pl

Wydanie pierwsze

Skład i łamanie: WN Scholar (*Stanisław Beczek*)

Druk i oprawa: KM Fabryka Druku

Spis treści

Grzegorz Motyka, Rafał Wnuk, Tomasz Stryjek, Adam F. Baran

Wstęp 9

Rafał Wnuk

Antysowieckie podziemie estońskie, łotewskie, litewskie, ukraińskie, białoruskie i polskie. Zarys dziejów

i próba porównania	14
Kilka słów wprowadzenia	14
Podziemie estońskie	16
Podziemie łotewskie	34
Podziemie litewskie	56
Podziemie ukraińskie (<i>Grzegorz Motyka</i>)	95
Podziemie białoruskie	116
Polskie podziemie na ziemiach wschodnich II RP	132
Podziemie niepodległościowe w Polsce 1944–1953.	
Zarys problemu	156
Próba porównania	169

Grzegorz Motyka

Zwalczanie podziemia antykomunistycznego przez władze sowieckie – podobieństwa i różnice sytuacji w poszczególnych republikach związkowych

„Bandytyzm” w ZSRS	183
Struktury zwalczania podziemia	187
Okres pierwszy. „Wszystko dla frontu, wszystko dla zwycięstwa!”	193
Działania aparatu partyjnego	193
Kierownictwo republikańskich partii komunistycznych a walka z podziemiem	201
Działania antypartyzanckie NKWD-NKGB	205
<i>Istribitielnyje</i> bataliony	216
Działania sowieckich organów bezpieczeństwa na przykładzie sytuacji na Ukrainie Zachodniej	225
Łamanie „socjalistycznej praworządności”	229
Okres drugi. 1945–1947	235
Sowietyzacja	235
Działania WW i organów bezpieczeństwa	240

„Istriebki”	247
Wysiedlenia	256
Działania sowieckich organów bezpieczeństwa	258
Akcje przeciwpartyzanckie na przełomie 1946 i 1947 r.	261
Okres trzeci. 1947–1953	265
Deportacje i kolektywizacja rolnictwa	265
Sprawa estońska	279
Walka z partyzantką	283
Okres czwarty. Śmierć Stalina i odwilż	288
Próba podsumowania	292

Adam F. Baran

Młodzieżowa konspiracja antysowiecka. Porównanie antykomunistycznych konspiracyjnych organizacji i grup młodzieżowych w Polsce i na terenie ZSRS w latach 1944–1953	295
Młodzieżowa konspiracja niepodległościowa w Polsce	303
Sytuacja młodzieży w powojennej Polsce do 1953 r.	303
Antykomunistyczna konspiracja młodzieży w Polsce w świetle najnowszych badań	310
Od koncesjonowanego ZHP do drugiej konspiracji harcerskiej	317
Młodzieżowa konspiracja antysowiecka na terenie ZSRS	326
Litwa	326
Estonia	346
Łotwa	355
Zachodnia BSRS (Białoruś Zachodnia)	368
Zachodnia USRS (Ukraina Zachodnia)	386
Podsumowanie	404

Tomasz Stryjek

Wojna po wojnie raz jeszcze. II wojna światowa i powojenne podziemie antysowieckie we współczesnej polityce wobec pamięci i w historiografii Litwy, Łotwy, Estonii, Białorusi i Ukrainy	410
Wstęp	410
Pamięć o wydarzeniach lat 1939–1953 we współczesnej Europie	410
Pytania i problemy badawcze	413
Wojenne losy powojennych partyzantów	417
Modele państwowej polityki wobec pamięci	419
Polityka Rosji wobec pamięci i „wojna po wojnie” 2005–2010	423

Litwa – wobec pamięci o dwu walkach o niepodległość:	
1941 i 1949 r.	429
Pamięć Litwinów i pamięć obywateli Litwy	430
Litewska scena polityczna i „strażnicy pamięci”	432
Spory o pamięć czasów sowieckich w pierwszej dekadzie niepodległości	436
Litewsko-polski konflikt pamięci o Armię Krajową	442
Wydarzenia okresu 1940–1949 w uchwałach Seimasu z lat 1999–2000	446
LGGRTC i mit walki podziemia antysowieckiego	456
Prezydencka komisja historyków i zmagania z pamięcią okupacji niemieckiej	461
W okowach polityki wobec pamięci	470
Łotwa – wobec dwu wyzwań dla pamięci narodowej: Europy i Rosji	474
Narodowości i „strażnicy pamięci” o wydarzeniach 1940–1953	475
Spory o koncepcję państwa i źródła konfliktu pamięci	482
Partie polityczne i kalendarze świąt głównych wspólnot pamięci	486
Kryzys roku 1998 i korekta restauracjonizmu	492
Prezydencka komisja historyków o rządach ZSRS na Łotwie	497
Prezydencka komisja historyków o wydarzeniach 1941–1944 na Łotwie	501
Łotwa wobec Europy i Rosji	509
Estonia – wobec ambiwalencji swego położenia na „pograniczu” Europy	511
Narodowości i „strażnicy pamięci” o wydarzeniach 1940–1953	513
Spory o koncepcję państwa i estońska scena polityczna	518
Narracja tradycyjno-narodowa: Mart Laar	524
Narracja oficjalna: raporty komisji prezydenckiej	533
Narracja krytyczna	537
„Wojna o pomniki” w Estonii 2003–2007	540
Estończycy, Rosjanie i wschodnia granica Europy	545
Białoruś – wobec wyboru jednej z dwu narracji o historii narodowej	546
Władza i opozycja – dwie koncepcje dziejów narodowych	551
Walka przeciwko ZSRS w narracji nurtu alternatywnego w historiografii niezależnej	560
Walka z ZSRS po 1944 r. w historiografii oficjalnej i w innych nurtach historiografii niezależnej	566
Współczesne obrazy Polaków i Żydów na Białorusi 1939–1953	570

Ukraina – wobec integracji dwu pamięci o przeszłości jednego narodu	574
Scena polityczna i organizacje „strażników pamięci”	578
Kalendarz świąt państwowych i dni pamięci 2005–2010: kontynuacja i zmiany	584
Ukraina jako ofiara ZSRS w polityce Juszczenki	590
Ukraina jako bohater oporu antysowieckiego w polityce Juszczenki	598
Zmiany w polityce wobec pamięci od 2010 r.	606
Ukraina – Europa Środkowa – Unia Europejska	611
Zarys podsumowania	614
Wykaz skrótów	617
Summary	626
Indeks osobowy	637
Indeks nazw geograficznych	659